

Re-InVEST.be

REBUILDING AN INCLUSIVE, VALUE-BASED EUROPE OF
SOLIDARITY AND TRUST THROUGH SOCIAL INVESTMENTS

Sociale bescherming herbekeken vanuit sociaal investerings-perspectief

Een kruising van academisch
onderzoek met ervaringskennis
van actoren uit het veld

Deliverable 1.3.2

François Demonty, Veerle Stroobants &
Henk Van Hootehem

This project is funded by BELSPO (the Belgian federal science policy office) under the
BRAIN-be 2.0 programme, contract n° B2/191/p3/Re-InVEST.be

December 2025

© 2025 – Re-InVEST.be, Rebuilding an Inclusive, Value-based Europe of Solidarity and Trust through Social Investments – contract n° B2/191/p3/Re-InVEST.be

Co-ordination: ides.nicaise@kuleuven.be

p.a. Re-InVEST.be
HIVA - Research Institute for Work and Society
Parkstraat 47 box 5300, 3000 LEUVEN, Belgium

For more information henk.vanhootegem@cntr.be

Please refer to this publication as follows:

Demonty, F., Stroobants, S., & Van Hootegem, H. (2025). *Sociale bescherming herbekeken vanuit sociaal investeringsperspectief. Een kruising van academisch onderzoek met ervaringskennis van actoren uit het veld* (Deliverable 1.3.2). Re-INVEST.be. Brussel: Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting / KU Leuven: HIVA.

Information may be quoted provided the source is stated accurately and clearly.

This publication is part of the Re-InVEST.be project, This project is funded by BELSPO (the Belgian federal science policy office) under the BRAIN-be 2.0 programme, contract n° B2/191/p3/Re-InVEST.be.

The information and views expressed in this document are those of the author (s) and do not necessarily represent the official opinion of Belspo. Neither Belspo, nor any person acting on their behalf, can be held responsible for any use that may be made of the information contained therein.

Beleidssamenvatting

Deze paper licht toe welke rol het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting opneemt in het RE-InVEST.be-onderzoek vanuit zijn mandaat zoals beschreven in het Samenwerkingsakkoord tussen de federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten ter bestendiging van het armoedebeleid.

Omwille van zijn participatieve manier van werken - in overleg met mensen in armoede en hun verenigingen én een diversiteit aan actoren in de strijd tegen armoede - is het Steunpunt goed geplaatst om het socio-constructivistisch luik van het onderzoek vorm te geven. De kenmerken van de overlegmethode die het Steunpunt hanteert, worden toegelicht in het eerste deel, evenals de werkwijze van de overleggroep die het Steunpunt in het kader van het Re-InVEST.be-onderzoek heeft georganiseerd.

In het tweede deel van de paper wordt dieper ingegaan op de werkzaamheden met betrekking tot sociale bescherming, op basis van de uitwisselingen van de overleggroep. De onderzoekers van CriDIS (UCLouvain) hebben in de overleggroep hun werk voorgesteld met betrekking tot de manier waarop burgers zich in hun dagelijks leven tot het recht verhouden, hoe ze ernaar kijken en hoe ze het gebruiken. De drie rechtsposities die ze daarbij onderscheiden, gaven aanleiding tot het voorstel om ook een vierde positie aan te duiden: zich geen rechtssubject voelen. Mensen in armoede kunnen immers - bijvoorbeeld op basis van voorgaande situaties waarin ze geen rechten hebben ervaren - het gevoel hebben over geen rechten te beschikken. Dit kan ook één van de redenen zijn voor non-take-van rechten: mensen maken dus geen gebruik van rechten, omdat ze denken er geen aanspraak te kunnen op maken. De organisaties en verenigingen op het terrein kunnen een belangrijke rol spelen in de strijd tegen deze non-take-up. Maar mensen in armoede en hun verenigingen kunnen ook meer betrokken worden in de uitwerking van beleidsmaatregelen, zoals dit het geval is bij de armoedetoets.

We stellen een vermindering van de sociale bescherming vast, evenals dat feit dat de meeste uitkeringen zich onder de armoederisicogrens bevinden. Naast de investering in het inkomen van deze huishoudens, wordt dan ook gewezen op het belang om te investeren in alle publieke diensten, in alle maatschappelijke domeinen, zodat iedereen over de materiële én psychische middelen kan beschikken om te participeren aan en bij te dragen aan de samenleving, via werk of op andere manieren.

Résumé

Ce papier explique le rôle du Service de lutte contre la pauvreté, la précarité et l'exclusion sociale dans la recherche RE-INVEST.be, à partir de son mandat tel que décrit dans l'Accord de coopération entre l'Etat fédéral, les Communautés et les Régions relatif à la continuité de la politique en matière de pauvreté.

En raison de sa méthode de travail participative - en concertation avec les personnes en situation de pauvreté et leurs associations, ainsi qu'avec une diversité d'acteurs de la lutte contre la pauvreté - le Service est bien placé pour donner forme au volet socioconstructiviste de la recherche. Les caractéristiques de la méthode de concertation utilisée par le Service sont expliquées dans la première partie, tout comme le mode de fonctionnement du groupe de concertation organisé par le Service dans le cadre de la recherche Re-InVEST.be.

La deuxième partie du document examine plus en détail les travaux relatifs à la protection sociale, sur la base des échanges au sein du groupe de concertation. Les chercheurs du CriDIS (UCLouvain) ont présenté au groupe de concertation leurs travaux sur la manière dont les citoyens se rapportent au droit dans leur vie quotidienne, comment ils le perçoivent et comment ils l'utilisent. Les trois positions juridiques qu'ils distinguent ont donné lieu à la proposition d'en ajouter une quatrième : ne pas se sentir sujet de droit. En effet, les personnes en situation de pauvreté peuvent avoir le sentiment de ne pas avoir de droits, par exemple sur la base de situations antérieures dans lesquelles elles n'ont pas pu exercer leurs droits. Cela peut également être l'une des raisons pour lesquelles elles ne font pas valoir leurs droits : elles ne les exercent pas parce qu'elles pensent ne pas pouvoir y prétendre. Les organisations et associations actives sur le terrain peuvent jouer un rôle important dans la lutte contre ce non-recours aux droits. Mais les personnes en situation de pauvreté et leurs associations peuvent également être davantage impliquées dans l'élaboration des mesures politiques, comme c'est le cas pour le test de pauvreté.

Nous constatons une diminution de la protection sociale, ainsi que le fait que la plupart des allocations se situent en dessous du seuil de risque de pauvreté. Outre l'investissement dans les revenus de ces ménages, il convient donc de souligner l'importance d'investir dans tous les services publics, dans tous les domaines sociaux, afin que chacun dispose des moyens matériels et psychologiques nécessaires pour participer et contribuer à la société, par le travail ou par d'autres moyens.

Executive Summary

This paper explains the role of the Combat Poverty, Insecurity and Social Exclusion Service in the RE-InVEST.be study, based on its mandate as described in the Cooperation Agreement between the Federal State, the Communities, and the Regions concerning the continuity of the Poverty Reduction Policy.

Because of its participative way of working - in dialogue with people living in poverty and their associations and with a diversity of actors in the fight against poverty - the Service is well positioned to give shape to the socio-constructivist dimension of the research. The characteristics of the consultation method used by the Service are explained in the first part, as is the working method of the consultation group organized by the Service in the context of the Re-InVEST.be research.

The second part of the paper takes a closer look at the work relating to social protection, based on the discussions within the consultation group. Researchers from CriDIS (UCLouvain) presented their work to the consultation group on how citizens relate to the law in their daily lives, how they view it, and how they use it. The three legal positions they identified gave rise to the proposal to also identify a fourth position: not feeling like a legal subject. After all, people living in poverty may feel that they have no rights, for example based on previous situations in which they have not experienced any rights. This may also be one of the reasons for non-take-up of rights: people do not exercise their rights because they think they are not entitled to them. Organizations and associations in the field can play an important role in combating this non-take-up. However, people living in poverty and their associations can also be more involved in the development of policy measures, as is the case with the poverty test.

We note a reduction in social protection, as well as the fact that most benefits are below the at-risk-of-poverty threshold. In addition to investing in the income of these households, it is therefore important to invest in all public services, in all areas of society, so that everyone has the material and psychological resources to participate in and contribute to society, through work or in other ways.

Voorwoord

Het Samenwerkingsakkoord tussen de federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten ter bestendiging van het armoedebeleid - waarmee het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting in 1999 als interfederale, publieke en onafhankelijke instelling werd opgericht - vermeldt expliciet het belang van onderzoek in de strijd tegen armoede. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede krijgt er ook de opdracht om mee te werken aan de reflectie over en de ontwikkeling van kwantitatieve en kwalitatieve indicatoren en instrumenten met betrekking tot armoede en sociale uitsluiting. Sinds zijn ontstaan heeft het Steunpunt dan ook verschillende bijdragen geleverd in de realisatie, ondersteuning en begeleiding van onderzoeksprojecten.

In het Re-InVEST.be-onderzoek heeft het Steunpunt tot bestrijding van armoede samengewerkt met twee universitaire partners, HIVA-KULeuven en CRIDIS-UCL. Het Steunpunt droeg - op basis van zijn specifiek statuut en werkwijze - op twee manieren tot dit onderzoek. Enerzijds heeft het zijn materiaal ter beschikking gesteld aan de academische partners, in de vorm van drie papers met betrekking tot de drie domeinen: sociale bescherming¹, wonen² en gezondheid³. Anderzijds werd het onderzoeksmateriaal van de partners in bespreking gebracht in 12 overlegbijeenkomsten in de periode 2021-2025 met de verschillende actoren in de strijd tegen armoede. Voorliggende paper is een eerste paper die de elementen uit dit overleg aanbrengt, specifiek rond het domein van sociale bescherming.

We danken de promotoren en hun onderzoekscollega's - dhr. Ides Nicaise van HIVA-KULeuven en dhr. Jean De Munck van CRIDIS-UCL - voor deze unieke samenwerking. We danken de promotoren en hun onderzoekscollega's - dhr. Ides Nicaise van HIVA-KULeuven en dhr. Jean De Munck van CRIDIS-UCL - voor deze unieke samenwerking. Onze dank gaat ook uit naar David de Vaal voor zijn medewerking binnen het Steunpunt aan het Re-InVEST.be-onderzoek.

-
- 1 Demonty, F., de Vaal, D., Stroobants, V., Van Hootegem, H. (2020). Rethinking social protection: a socio-constructivist perspective. Elementen van sociale bescherming op basis van overleg met actoren in de strijd tegen armoede, Deliverable 1.3.1, Re-InVEST.be. Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.
 - 2 Demonty, F., de Vaal, D., Stroobants, V., Van Hootegem, H. (2021). Logement : une approche socio-constructiviste. Eléments autour de la question du logement sur la base de concertations avec les acteurs de la lutte contre la pauvreté. Deliverable 2.3.1, Re-InVEST.be. Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.
 - 3 Demonty, F., de Vaal, D., Nieto Peña, M., Stroobants, V., Van Hootegem, H. (2023). Gezondheid: een socio-constructivistische benadering. Elementen van gezondheid op basis van het overleg met actoren in de strijd tegen armoede, Deliverable 3.3.1, Re-InVEST.be, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

Inhoud

Beleidssamenvatting	3
Résumé	4
Executive Summary	5
Voorwoord	6
Inhoud	7
Inleiding	8
1. De overlegmethode binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede	9
1.1 Kenmerken van het overleg	9
1.1.1 De dialoogmethode volgens het 'Algemeen Verslag over de Armoede'	9
1.1.2 Participatie van mensen in armoede en hun verenigingen	10
1.1.3 In dialoog met een verscheidenheid van actoren	10
1.1.4 Op een structurele en bestendige manier	11
1.2 De overlegmethode toegepast binnen het Re-InVEST.be-onderzoek	11
2. Elementen van sociale bescherming op basis van de overleggroep	13
2.1 Houding ten opzichte van rechten en non-take-up ervan	13
2.1.1 Drie posities van rechtsbewustzijn	13
2.1.2 Een vierde positie: 'zich geen rechtssubject voelen'	13
2.1.3 De rol van verenigingen, sociale organisaties en diensten	14
2.1.4 Aandacht voor de totstandkoming van rechten/wetten	15
2.2 Vermindering van sociale bescherming	16
2.3 De structureel te lage bedragen van de sociale uitkeringen	16
2.4 De noodzaak om te investeren in alle publieke diensten en levensdomeinen	16
Bibliografie	18

Inleiding

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting is een interfederale onafhankelijke instelling, opgericht via het Samenwerkingsakkoord tussen de federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten ter bestendiging van het armoedebeleid. Het heeft als wettelijke opdracht het evalueren van de effectiviteit van de uitoefening van grondrechten in situaties van armoede. Situaties van armoede kunnen de rechten van mensen en hun menswaardigheid immers ernstig in gevaar brengen. Het Steunpunt dient dan ook aanbevelingen te formuleren voor alle regeringen, parlementen en adviesorganen van het land om de voorwaarden voor de uitoefening van rechten te herstellen.

In het Samenwerkingsakkoord wordt de sociale zekerheid als prioritair beschouwd *“voor het behoud van de sociale samenhang en voor het voorkomen van bestaansonzekerheid, armoede en sociale ongelijkheid en voor de menselijke emancipatie”*. Sinds zijn ontstaan staat de sociale bescherming centraal in de werkzaamheden van het Steunpunt tot bestrijding van armoede. In paper D.1.3.1.⁴ gaven we een overzicht van de inzichten die het Steunpunt doorheen de jaren heeft ontwikkeld rond de rol van de sociale bescherming in de strijd tegen armoede. Dit gebeurde steeds in samenwerking met mensen in armoede en hun verenigingen en met een diversiteit aan andere actoren in de strijd tegen armoede (sociale partners, mutualiteiten, sociale organisaties, administraties, onderzoekers, ...). In de paper staan verwijzingen naar verschillende publicaties van het Steunpunt via hyperlinks. Vijf kwesties werden besproken: de verhoogde aandacht voor activering, de toegenomen voorwaardelijkheid, het risico op non-take-up van rechten, de gevolgen van transitie tussen verschillende statuten en het feit dat de keuzevrijheid van mensen meer en meer onder druk komt te staan.

In een eerste punt van voorliggende paper lichten we de overlegmethode toe die het Steunpunt tot bestrijding van armoede hanteert om de participatie van alle betrokken actoren in de strijd tegen armoede, in het bijzonder mensen in armoede zelf, te garanderen. Het overleg tussen al deze actoren vormt immers de basis van vele werkzaamheden van het Steunpunt, waarvan we een beknopt overzicht geven. Het resulteert in de tweejaarlijkse Verslagen, geeft aanleiding tot onderzoek, wordt verbreed naar het maatschappelijk debat en voedt allerlei adviezen. Het is omwille van deze expertise en ervaring met een participatieve aanpak dat het Steunpunt partner is in het onderzoeksproject om het socio-constructivistisch luik vorm te geven. De kenmerken van de overlegmethode die het Steunpunt hanteert, worden dus toegelicht in het eerste deel, evenals de werkwijze van de overleggroep die het Steunpunt in het kader van het Re-InVEST.be-onderzoek heeft georganiseerd.

In het tweede deel van de paper wordt dieper ingegaan op de werkzaamheden met betrekking tot sociale bescherming, in het bijzonder op basis van de uitwisselingen in de overleggroep binnen het Steunpunt.

4 Demonty, F., de Vaal, D., Stroobants, V., Van Hootegem, H. (2020). Rethinking social protection: a socio-constructivist perspective. Elementen van sociale bescherming op basis van overleg met actoren in de strijd tegen armoede, Deliverable 1.3.1, Re-InVEST.be. Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

1. De overlegmethode binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede

De verschillende werkzaamheden van het Steunpunt tot bestrijding van armoede zijn gebaseerd op de overlegmethode. Aan de hand van onderstaand uittreksel uit de evaluatie van de werkzaamheden van het Steunpunt in 2019, die gebeurde op vraag van zijn Beheerscomité, lichten we deze methode toe.

“*Structureel overleg organiseren met de armsten*” is één van de opdrachten waarmee het Samenwerkingsakkoord betreffende de bestendiging van het armoedebeleid het Steunpunt tot bestrijding van armoede belast (art. 5 §1). Om al zijn opdrachten waar te maken, zo vermeldt het Samenwerkingsakkoord in de tweede paragraaf van art. 5, “*betreft het Steunpunt de verenigingen waar de armen het woord nemen op een structurele en bestendige manier bij zijn werkzaamheden, hierbij gebruikmakend van de dialoogmethode zoals ze ontwikkeld werd bij het tot standkomen van het Algemeen Verslag over de Armoede. Het Steunpunt kan ook een beroep doen op alle personen en op openbare of privé organisaties die op dit vlak deskundig zijn*”.

Deze opdracht van het Steunpunt komt voort uit de verbintenis van de ondertekenende partijen van het Samenwerkingsakkoord om “*hun beleid tot voorkoming van bestaansonzekerheid, tot bestrijding van de armoede en tot integratie van de personen in de samenleving voort te zetten en te coördineren*” in het bijzonder op basis van het volgende principe: “*het invoeren en versterken van de modaliteiten voor de deelneming van alle betrokken overheden en personen, inzonderheid van personen die in armoede leven, aan het uitspikken, het uitwerken en het evalueren van dit beleid*” (art. 1).

We staan eerst stil bij enkele kenmerken van het overleg dat het Steunpunt organiseert volgens de dialoogmethode. Daarna geven we een overzicht van de verschillende werkzaamheden waartoe het Steunpunt overleg organiseert.

1.1 Kenmerken van het overleg

We hernemen hier een aantal elementen uit paper D.1.3.1. over de overlegmethode.

1.1.1 De dialoogmethode volgens het ‘Algemeen Verslag over de Armoede’

Het Samenwerkingsakkoord schuift de dialoogmethode zoals ze ontwikkeld werd bij de totstandkoming van het Algemeen Verslag over de Armoede (AVA)⁵ naar voren als voorbeeld voor het overleg binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede. In deel I (Algemene Inleiding) en deel III (Perspectieven) van het AVA wordt deze dialoogmethode - een leerproces op basis van ervaringskennis van mensen in armoede, praktische kennis van verschillende beroepsgroepen en beleidsverantwoordelijken en wetenschappelijke kennis van onderzoekers - uitvoerig beschreven.

“Er is tijd nodig om de levenservaringen van die mensen die het ergst onder de armoede lijden aan het licht te doen komen. Echte participatie van de armen veronderstelt dat ze deelnemen aan de grote maatschappelijke debatten (arbeidsverdeling, bezinning over het recht van allen op een aanvaardbaar inkomen, ...), dat ze ervan op de hoogte worden gebracht, dat ze erover nadenken vanuit hun eigen ervaring.” (p. 17)

5 ATD Vierde Wereld, Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (afdeling Maatschappelijk Welzijn), Koning Boudewijnsstichting (1994). Algemeen Verslag over de Armoede, Brussel, Koning Boudewijnsstichting.

“Zo ontstond er een debat tussen burgers. Iedereen moest zeggen wat er voor hem en voor de gemeenschap op het spel stond, wat zijn belangen en die van de anderen waren, welke weg er werd afgelegd en welk traject er werd gekozen, met welke moeilijkheden en tegenstrijdigheden hij werd geconfronteerd. Discussies voeren, de zaak bekijken op verschillende manieren en met respect en waardering voor de inbreng van de anderen, samen projecten opstellen, ... Wat een oefening in democratie! Wat een stap om verder te geraken dan bijstand, hulp, wegwerken van tekorten ...” (p. 18)

“Aan de basis van dit rapport ligt een dialoog tussen mensen die in armoedige omstandigheden leven en andere burgers, die vaak in onvrede leven met hun positie. Tijdens de gesprekken werden gemeenschappelijke belangen herontdekt. Deze methode laat zien wat er gebeurt als mensen een nieuw beeld krijgen van zichzelf: opeens waren zij de ‘sociale’ deskundigen. Ze waren niet meer alleen ouders van geplaatste kinderen, schoolverlaters, thuis- of werklozen, maar door hun ervaring en leed, waren zij ook de experts van de sociale verhoudingen en werden ze, zowel in hun ogen als in die van anderen, burgers met dezelfde rechten als iedereen.” (p. 402)

1.1.2 Participatie van mensen in armoede en hun verenigingen

Sinds het AVA zijn de verenigingen die betrokken waren bij de opmaak ervan (Verenigingen partners van het Algemeen Verslag over de Armoede) partners van het Steunpunt tot bestrijding van armoede. In de loop van de jaren zijn verschillende nieuwe verenigingen waar armen het woord nemen en netwerken van deze verenigingen ontstaan, en werd zij ook betrokken in deze samenwerking.

Het Steunpunt nodigt systematisch alle verenigingen en hun netwerken uit voor het overleg in het kader van zijn tweejaarlijkse Verslagen en onderhoudt bilaterale contacten met hen in functie van een maximale wederzijdse betrokkenheid. Ook voor andere werkzaamheden werken we samen met verschillende verenigingen, naargelang het thema en het betreffende beleidsdomein en -niveau. De verenigingen waar armen het woord nemen zijn ook vertegenwoordigd in de Begeleidingscommissie van het Steunpunt.

Het overleg binnen het Steunpunt beoogt een maximale kruising van verschillende soorten kennis van een diversiteit van actoren. Soms is het echter wenselijk of nodig om de dialoog (tijdelijk) uitsluitend tussen mensen in armoede onderling te organiseren. Deze exclusiviteit is belangrijk om hen te informeren, hen de kans te geven onderling te reflecteren en een collectieve ‘stem’ te ontwikkelen, een vertrouwensband op te bouwen, enzovoort. Naargelang de doelstelling en het opzet van het kader waarin het overleg wordt georganiseerd kan deze dialoog een voorbereiding zijn voor een bredere uitwisseling (een eerste overlegvergadering voor een tweejaarlijks Verslag om de themakeuze te sturen vanuit de ervaring van mensen in armoede) of een activiteit op zich.

1.1.3 In dialoog met een verscheidenheid van actoren

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede betreft een verscheidenheid van actoren in zijn werkzaamheden: beroepskrachten uit verschillende sectoren, wetenschappers, administraties, beleidsmakers, ... We streven geen representativiteit na, maar wel diversiteit in functie van de kwaliteit van het overleg. Het is via een kruising van verschillende soorten kennis (uit ervaring van mensen in armoede, beroepspraktijk, onderzoek, beleid) dat het overleg resulteert in vaststellingen, analyses en aanbevelingen. In die diversiteit bewaken we enkele evenwichten, bijvoorbeeld in soorten actoren, taal, maatschappelijke en politieke strekkingen. Het interfederaal karakter van het Steunpunt is eveneens een belangrijke toetssteen.

Deze actoren worden aangesproken op hun deskundigheid, maar worden ook gevraagd om erover in dialoog te gaan met de andere aanwezigen. Ondanks de tijdsinvestering nemen velen het engagement om aan het hele overleg te participeren, als deelnemer onder de deelnemers. Voor anderen lukt dit niet. Tijdens de duur van het overleg heeft het Steunpunt aandacht voor actoren die rond de tafel ontbreken en doet het inspanningen om hen alsnog in de discussie te betrekken.

1.1.4 Op een structurele en bestendige manier

Het overleg binnen de schoot van het Steunpunt tot bestrijding van armoede bestaat meer dan 25 jaar en vormt de basis (direct en indirect) van vele van zijn werkzaamheden. Structureel betekent zowel blijvend in de tijd, als gestructureerd. We organiseren het overleg op zo'n manier dat mensen in armoede volwaardig kunnen participeren. Participatie is zowel een manier van werken als een doel op zich.

- Met elkaar in dialoog gaan, is een proces dat tijd vraagt. Een overleg in het kader van een tweejaarlijks Verslag bijvoorbeeld bestaat uit meerdere bijeenkomsten gespreid over anderhalf jaar met voldoende tijd tussen de vergaderingen. Dit is noodzakelijk opdat alle deelnemers zich goed kunnen voorbereiden, de uitwisseling en constructie van kennis geleidelijk aan kan gebeuren, de terugkoppeling naar de andere leden van de vereniging of organisatie mogelijk is, ... Ook tijdens de overlegvergaderingen zelf nemen we voldoende tijd om informatie in te brengen, om samen te reflecteren en standpunten te vormen, om uit te wisselen, ...
- Het Steunpunt beschouwt het verslag van een overlegbijeenkomst als een belangrijk instrument, zowel voor de constructie van kennis als voor de opbouw van vertrouwen en respect. Het verslag wordt tijdig bezorgd aan alle aanwezigen en biedt elke deelnemer onder andere de mogelijkheid om na te gaan of diens tussenkomst correct werd begrepen, om de reflecties terug te koppelen naar de vereniging of organisatie ... Het garandeert daarnaast dat ieders bijdrage even ernstig wordt genomen en de verdere reflectie voedt.
- Mensen in armoede nemen met andere kennis, bagage, vaardigheden, ... deel aan het overleg dan beroepskrachten, ambtenaren of wetenschappers. Het kan nodig zijn om extra tijd uit te trekken opdat ze voldoende geïnformeerd, met voldoende vertrouwen en gesterkt door een collectieve analyse kunnen participeren. Zo worden de overlegvergaderingen meestal binnen de verenigingen voorbereid op basis van de agenda en het materiaal dat het Steunpunt aan de deelnemers bezorgt.
- We nemen ook zelf het initiatief om exclusief met mensen in armoede in dialoog te treden. Het overleg in functie van een tweejaarlijks Verslag gaat telkens van start met een bijeenkomst exclusief voor de verenigingen waar armen het woord nemen. Hierdoor konden de mensen in armoede hun stempel drukken op de invulling en de invalshoek van de thematiek van het overleg.
- Ook voor de andere actoren is het overleg een leerproces waarin leren luisteren centraal staat, ze hun kennis en expertise op een duidelijke manier moeten leren overbrengen, ze uitgedaagd worden door de confrontatie tussen theorie en praktijk ...

1.2 De overlegmethode toegepast binnen het Re-InVEST.be-onderzoek

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede speelt een dubbele rol in het Re-InVEST.be onderzoek:

1. Het levert inzichten (rond sociale bescherming, wonen en gezondheid) aan die zijn ingebed in de ervaring van mensen in armoede en resulteren uit de kennis en ervaringen van verschillende actoren in de strijd tegen armoede. We geven deze inzichten mee aan onze onderzoekpartners.
2. Het brengt de gegevens die verzameld worden en de kennis die ontwikkeld wordt door de onderzoekpartners in overleg met mensen in armoede en hun verenigingen én verschillende andere actoren in de strijd tegen armoede om ze te bevragen, te verrijken en aan te vullen.

Op deze manier brengen mensen in armoede niet alleen informatie aan, maar worden ze ook betrokken bij de interpretatie en het gebruik van de gegevens.

Om de eerste rol te vervullen, kan het Steunpunt buigen op de overlegprocessen die het tot nu toe reeds organiseerde en op de tweejaarlijkse Verslagen en andere publicaties die daaruit voortvloeiden. In functie van de tweede rol organiseerde het Steunpunt een overleggroep.

De doelstellingen van deze overleggroep zijn:

- De deelname van mensen in armoede aan het geheel van het onderzoek mogelijk maken, in overleg met de andere bij deze problematiek betrokken actoren.

- Een platform bieden voor de voorstelling en bespreking van de onderzoeksactiviteiten van de onderzoekpartners. Hierdoor maken we het mogelijk dat de onderzoeksactiviteiten van de onderzoekpartners gevoed worden door de inzichten en ervaringen van mensen in armoede en andere actoren in de strijd tegen armoede.

De overleggroep bestond uit een vaste groep van 10 à 15 deelnemers (mensen in armoede en hun verenigingen, en beroepskrachten van organisaties en instellingen) en bijkomend telkens 5 à 10 deelnemers die deelnamen vanuit een 'thematische' invalshoek (sociale bescherming, huisvesting, gezondheid). In de periode 2021-2025 gingen in totaal van 12 bijeenkomsten van de overleggroep door.

De meetings werden telkens gezamenlijk voorbereid door de medewerkers van het Steunpunt en de onderzoekers van KU Leuven en UCLouvain. Met de ondersteuning van het Steunpunt was er bijzondere aandacht voor de inhoud, vormgeving en vertaling van de presentaties, in functie van de toegankelijkheid voor de diverse actoren die deel uitmaakten van de overleggroep. Het Steunpunt maakte ook telkens uitgebreide verslagen op, van belang voor de verwerking en bespreking van het materiaal binnen de deelnemende verenigingen waar armen het woord nemen. Omwille van COVID vonden de eerste overlegbijeenkomsten online plaats.

2. Elementen van sociale bescherming op basis van de overleggroep

Hieronder geven we een aantal elementen uit de bijeenkomsten van de overleggroep binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede met betrekking tot het domein van sociale bescherming. Deze dialoogpaper heeft niet de bedoeling om alle reacties en uitwisselingen uit de overlegvergaderingen weer te geven, maar om een aantal aandachtspunten naar voren te brengen waarop verschillende deelnemers tijdens het overleg sterk de nadruk hebben gelegd.

2.1 Houding ten opzichte van rechten en non-take-up ervan

2.1.1 Drie posities van rechtsbewustzijn

Het onderzoeksteam van CriDIS van de UCLouvain heeft in het kader van het project Re-InVEST.be gewerkt rond het begrip ‘rechtsbewustzijn’ door te analyseren hoe mensen in armoede zich verhouden tot drie posities van rechtsbewustzijn, of de manier waarop burgers zich in hun dagelijks leven tot het recht verhouden, hoe ze ernaar kijken en hoe ze het gebruiken:

- Tegenover de wet/het recht: een systeem van regels en procedures die gezien worden als rationeel en legitiem, maar toch plechtig en intimiderend - de wet als overkoepelende autoriteit (naleving/aanvaarden).
- Met de wet/het recht: het recht is een spel, regels worden gezien als instrumenten die mensen kunnen inzetten om hun belangen te dienen - de wet als strategisch middel (regeling/gebruiken).
- Tegen de wet/het recht: het recht wordt ervaren als een willekeurige macht, die het dagelijks leven domineert en waartegen men zich machteloos voelt, men voelt zich de gevangene van het recht - de wet als willekeurige dwang (vermijden/verzet).

2.1.2 Een vierde positie: ‘zich geen rechtssubject voelen’

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede heeft deze analyse ter bespreking voorgelegd aan de overleggroep⁶ en daarbij de nadruk gelegd op een andere relatie tot het recht die het al jaren benadrukt in zijn werkzaamheden rond non-take-up van rechten: zich al dan niet rechtssubject voelen. Om een bepaald ‘rechtsbewustzijn’ te ontwikkelen, zouden mensen in armoede namelijk eerst het gevoel moeten hebben dat ze rechten hebben.

Het feit dat men zich niet als een rechtssubject beschouwt is één van de redenen die bijdragen aan het fenomeen van non-take-up van rechten door mensen die in armoede leven. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede vraagt hier al jaren aandacht voor.⁷ Men beseft te weinig dat een situatie zo precair kan zijn

⁶ We verwijzen in het bijzonder naar de overlegbijeenkomst van 14 september 2021.

⁷ Steunpunt tot bestrijding van armoede, onzekerheid en sociale uitsluiting (2015). Publieke diensten en armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks verslag 2014-2015, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. ; Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (red.) (2017). Armoede en ineffectiviteit van rechten, non-take-up van rechten / Pauvreté et ineffectivité des droits, non-recours aux droits, Brussel, Die Keure.; Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2023). De financiële dimensie van armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie - Tweejaarlijks verslag 2022-2023, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

- en dit gedurende een lange periode - dat mensen zich op de duur niet meer als een rechtssubject beschouwen, dat ze gaan denken dat ze geen rechten hebben.

We beschikken in België over vrij weinig cijfers over non-take-up van rechten, in tegenstelling tot landen met een grotere traditie op dit vlak, zoals Frankrijk en het VK. Wel krijgen we dankzij de verhoogde aandacht de laatste jaren meer en meer materiaal ter beschikking die indicaties geven over de problematiek. Merk op dat de schattingen van non-take-up van rechten veel groter is dan de onterechte take-up of misbruik, waarnaar in het politieke en maatschappelijk debat meermaals wordt verwezen. Zo bevestigen de resultaten van het TAKE-onderzoeksproject⁸ de bijzonder grote omvang van non-take-up van rechten: de non-take-up van het leefloon wordt op ongeveer 45% geschat, van de Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO) op ongeveer 50%, van de Verhoogde Tegemoetkoming (VI) op ongeveer 45% op actieve leeftijd en 24% voor 65+, en van de Verwarmingstoelage tussen 78% en 94% op actieve leeftijd en tussen 67% en 88% voor 65+.

De stelling dat vele mensen in armoede het gevoel hebben ‘geen rechtssubject te zijn’ was erg herkenbaar voor de deelnemers aan het overleg. Hoewel er verschillende ervaringen zijn, stellen ze dat *“de armsten, zoals dak- en thuislozen of mensen zonder wettig verblijf, zich helemaal geen rechtssubject voelen”*. Vooreerst weten mensen in armoede vaak niet dat ze rechten hebben. Ze zijn niet op de hoogte van de rechten die ze kunnen laten gelden en van de manier waarop ze dat kunnen doen. Bovendien ondermijnt de moeilijke situatie waarin ze leven voortdurend hun rechtsbewustzijn. Wanneer mensen enkele jaren op een wachtlijst staan voor een sociale woning bijvoorbeeld, kunnen ze een huurpremie aanvragen. Omdat ze echter al zo lang (over-)leven in een situatie waarin hun recht op wonen niet gerealiseerd is, doen ze dat niet *“omdat ze ervan uitgaan dat ze daar ook geen recht op hebben”*.

Daarnaast worden mensen in armoede vaak niet als rechtssubject of als burger erkend en behandeld. *“Mensen in armoede verliezen al hun rechten en worden zonder rechten verklaard”*. Het voorbeeld werd gegeven van een dakloze die het recht wordt ontnomen om ouder te zijn van zijn kinderen, in de plaats waarvan hij een opvangplaats en een maaltijd krijgt aangeboden. Hoe kan je in deze situatie rechtssubject zijn?

De voorstelling van de drie posities van rechtsbewustzijn maakte ook andere reacties los bij de deelnemers aan het overleg. Vooreerst stellen ze de vraag waartoe *“degenen die afwezig en gelaten zijn, die hebben afgehaakt”* behoren? Zoals ook het gevoel ‘geen rechtssubject te zijn’ doet vermoeden, lijkt het erop dat er een vierde of ‘nulte’ positie ontbreekt, namelijk ‘buiten of naast de wet’, die diegenen omvat die geen rechtssubject (meer) zijn en voor wie het recht/de wet geen betekenis, zin of nut (meer) heeft. De volgende reflecties versterken dit idee.

Hoewel de drie posities van rechtsbewustzijn - tegenover de wet (aanvaarden), met de wet (gebruiken), tegen de wet (vermijden/verzetten) - herkenbaar zijn, roepen ze ook een zekere weerstand op bij mensen in armoede. Zo merkt iemand op dat ze *“nog nooit ervaren heeft dat de wet aan haar kant staat”*. Er wordt ook gewaarschuwd voor eenzijdige interpretaties van de drie posities. *“Wanneer iemand zich zogezegd verzet tegen de wet, kan dat ook een gevolg zijn van angst, schaamte of onwetendheid”*.

Er wordt ook opgemerkt dat de drie posities *“zelden het resultaat van een keuze van de mensen zelf zijn. Ze zitten er eerder in vast”*. Het is alsof de posities te actief worden voorgesteld, als strategieën waaruit men kan kiezen om een bepaalde situatie het hoofd te bieden. Deze veronderstelling gaat niet op voor mensen die buiten of naast de wet staan. Het omgekeerde gebeurt zelfs. Omdat mensen in armoede hun rechten niet of onvoldoende kennen of begrijpen leggen ze zichzelf onterecht voorwaarden op zodat ze nog minder toegang hebben tot hun rechten.

2.1.3 De rol van verenigingen, sociale organisaties en diensten

Verenigingen hebben een belangrijke rol in het versterken van het gevoel een rechtssubject te zijn en van het rechtsbewustzijn van mensen in armoede. Het is heel vaak dankzij de steun van een vereniging of hulp-

⁸ Tim Goedemé et al. (2022). TAKE: Reducing poverty through improving the take up of social policies. Final report, Brussel, Belgian Science Policy Office.

verlener dat de positie ‘met de wet’ voor hen mogelijk wordt. Tegelijk wordt opgemerkt dat dit - een beroep doen op ondersteuning van een tusseninstantie - eigenlijk niet nodig zou mogen zijn. Het is een bijkomende voorwaarde voor kwetsbare groepen, wat vaak een obstakel wordt.

De ervaringen van de deelnemers aan het overleg lopen evenwel uiteen. Iemand vertelt dat in de vereniging degenen die zich meer rechtssubject voelen, de anderen helpen om opnieuw de weg te vinden naar hun rechten. Deze steun is belangrijk opdat mensen zouden *“voelen dat ze nog mens zijn”* en *“moed vinden om voor hun rechten op te komen”*. Iemand anders wijst erop dat er voor sommigen drempels blijven bestaan, ondanks de hulp van medestanders, zoals het opzijzetten van de trots die hen rest.

Het is vaak nog teveel aan de mensen in armoede zelf om op te komen voor hun rechten. Diensten zouden - voorafgaand en complementair aan hun informatieve opdracht - ook *“gevoelsmatig moeten werken en mensen overtuigen van het feit dat ze rechten hebben zelfs al denken ze zelf dat dat niet zo is. Deze opdracht wordt echter verwaarloosd”*. Mensen in armoede bevinden zich echter te vaak in een afhankelijke positie tegenover hulpverleners. Bovendien kampt de dienstverlening zelf vaak met problemen bij de toepassing van rechten. *“Zo hebben mensen zonder wettig verblijf recht op Dringende Medische Hulp, maar wordt dit recht zelden uitgevoerd in de praktijk”*. Beroepskrachten kennen hun eigen regelgeving soms niet of onvoldoende en/of passen ze niet of niet goed toe. Soms is er ook sprake van pushbacks. *“Zo worden extra, niet-wettelijke drempels gecreëerd: er wordt mensen aan het onthaal wijs gemaakt dat het niet de moeite is om een aanvraag voor bijvoorbeeld een leefloon in te dienen omdat ze er toch geen recht op hebben, terwijl dat niet klopt, bijvoorbeeld in het geval van dak- en thuislozen”*.

2.1.4 Aandacht voor de totstandkoming van rechten/wetten

In het overleg werd vastgesteld dat er vaak een kloof bestaat tussen rechten en wetten an sich (in theorie), hun toepassing of uitvoering en hun impact (in de praktijk) en bijgevolg ook tussen beleidsmakers, beroepskrachten en eindgebruikers.

Mensen in armoede worden niet of nauwelijks betrokken in de ontwikkeling van rechten en wetten. *“Rechten en wetten voor mensen in armoede worden door anderen in het voordeel van anderen gemaakt”*. Er werd gesproken van ‘opgelegde rechten’, rechten waarvoor mensen in armoede niet gekozen hebben, die niet bij hen passen en waaraan zoveel voorwaarden en controles verbonden zijn dat het helemaal niet meer voelt als een recht. Het GPMI (geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie) werd als voorbeeld gegeven van zo’n ‘opgelegd recht’, waarbij aanvragers van een leefloon een contract moeten ondertekenen, zonder veel inspraak en in een afhankelijke positie, om louter te kunnen overleven. Hoe kunnen mensen zich in dergelijke situaties rechtssubject voelen? *“Deze fundamentele onrechtvaardigheid plaatst mensen in armoede buiten de drie posities die hier worden besproken. Ze zijn niemand, ze behoren elders”*.

De deelnemers stellen daarom voor om meer aandacht te besteden aan de manier waarop rechten en wetten tot stand komen opdat de toegang ertoe verbeterd kan worden. *“Onbewust wordt de wet vaak als instrument ingezet om het werk te vergemakkelijken van hen die de wet moeten uitvoeren en controleren”*. Idealiter moet de interne logica van de mensen die de wetten schrijven geconfronteerd worden met de terreinkennis van de mensen die de wetten moeten gebruiken en met de situatie van mensen in armoede aan wie ze ten goede zouden moeten komen.

Een instrument dat hierrond bestaat is de armoedetoets, waarbij tijdens de uitwerking van een beleidsmaatregel - voordat deze wordt goedgekeurd en uitgevoerd - de impact wordt ingeschat in situaties van armoede en bestaansonzekerheid. In Vlaanderen gebeurt dit bijvoorbeeld in een proces waarbij het bevoegd kabinet en bevoegde administratie in overleg gaan met het Netwerk tegen armoede en eventueel een beperkt aantal andere stakeholders. Een dergelijke ex ante impactanalyse laat toe om de effectiviteit van maatregelen en rechten te verbeteren, en ook op voorhand na te denken over de mogelijkheden tot monitoring van take-up en non-take-up van maatregelen.⁹

⁹ Het Steunpunt tot bestrijding van armoede organiseerde in 2024 een interfederaal seminarie met betrekking tot de verschillende instrumenten en praktijken voor ex ante impactanalyse op de verschillende overheidsniveaus. Meer informatie: <https://armoedebestrijding.be/seminarie-armoede-impactanalyse-in-beleidsvorming/>

2.2 Vermindering van sociale bescherming

De deelnemers aan de overleggroep benadrukten de toenemende uitsluiting van mensen uit de sociale zekerheid - een probleem dat nog actueler is geworden met de federale hervorming van de werkloosheidsuitkeringen. Steeds meer mensen moeten een beroep doen op maatschappelijke hulp, wat opnieuw het probleem van non-take-up van rechten met zich meebrengt (zie ook het advies van het Steunpunt tot bestrijding van armoede naar aanleiding van de hervorming van werkloosheidsuitkeringen).

Ook kwam aan bod hoe mensen die aan het werk gaan, abrupt ook sociale rechten verliezen. Verschillende deelnemers gaven voorbeelden van het verlies van sociale rechten wanneer mensen zich verbeteren: *“Sinds 1 maart 2017 is de sociale huur tijdelijk en mensen die zich hebben opgewerkt door een (betere) job te vinden lopen het risico hun woning te verliezen. Ook als mensen van een uitkering naar een job evolueren verliezen ze bepaalde rechten, zoals een sociaal abonnement voor vervoer, de verhoogde tegemoetkoming, ... Tegelijk moeten ze op zoek naar kinderopvang die duur is en niet makkelijk te vinden. Mensen geraken moeilijk uit de ‘hangmat’, die eigenlijk eerder een keten is waaraan ze vast zitten”, “Ik heb twee collega’s ervaringsdeskundigen met een inkomen uit werk die beamen dat door werk te vinden ze bepaalde sociale rechten zijn verloren terwijl hun kosten (voor vervoer, kinderopvang) zijn gestegen”; “Er is een werkloosheidsval die zich kan stellen bij de huursubsidie. Wanneer men werk vindt kan het immers zijn dat men de huursubsidie van 200 à 250 euro verliest. Dit is echter geen reden om de huursubsidie alleen aan de laagste inkomens te geven. Een betere oplossing zou zijn om de huursubsidie even te laten doorlopen wanneer mensen werk vinden, eventueel een iets lager bedrag, om zekerheid te bieden tijdens de overgangperiode”.*

2.3 De structureel te lage bedragen van de sociale uitkeringen

De deelnemers aan de overleggroep benadrukten dat de bedragen van de meeste uitkeringen structureel te laag zijn en het veel mensen niet mogelijk maken een waardig leven te leiden.¹⁰

Deze bedragen zouden ook beter rekening moeten houden met de noodzakelijke uitgaven om waardig te kunnen leven. Ook de impact van schulden werd benadrukt: *“Wat in de cijfers niet zichtbaar is, is dat in de categorie ‘niet-armen’ of mensen die ‘op de grens zitten’, zich een groep mensen bevindt die onder schulden gebukt gaat en daardoor de facto wel arm is. Dat kunnen mensen zijn die, door lang in armoede geleefd te hebben, zo veel schulden hebben moeten maken dat ze, zodra ze een inkomen boven de armoedegrens verwerven, toch in armoede blijven leven, omdat ze nog verder de jaren dat ze in armoede hebben geleefd moeten afbetalen”.*

Vanuit een sociaal investeringsperspectief kunnen hogere uitkeringen mensen in staat stellen om adequaat te investeren in alle domeinen van hun leven (huisvesting, gezondheid, energie, mobiliteit, enzovoort), wat op zijn beurt ook invloed heeft op hun vermogen om bij te dragen aan de samenleving, via werk of op andere manieren.

2.4 De noodzaak om te investeren in alle publieke diensten en levensdomeinen

Naast het verhogen van de meeste uitkeringen, benadrukten de deelnemers aan het overleg ook het belang voor de overheid om te investeren in alle publieke diensten en alle levensdomeinen in het algemeen (huisvesting, gezondheid, energie, mobiliteit, enzovoort).

Vanuit een sociaal investeringsperspectief zouden de overheden moeten investeren in alle levensdomeinen van mensen, zodat zij een waardig leven kunnen leiden en over de materiële én psychische middelen beschikken om te participeren aan en bij te dragen aan de samenleving, via werk of op andere manieren. Dit werd ook benadrukt in het overleg binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede in functie van het tweejaarlijks Verslag ‘Solidariteit en armoede’, met name dat mensen in armoede willen bijdragen aan de samenleving, via werk of op andere manieren (zoals vrijwilligerswerk), maar dat hiervoor

¹⁰ Zie hiervoor ook: Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2023). De financiële dimensie van armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2022-2023, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, <https://armoedebestrijding.be/publicaties/publicaties-steunpunt/tweejaarlijks-verslag/tweejaarlijks-verslag-2022-2023-de-financiele-dimensie-van-armoede/>

ook de nodige randvoorwaarden dienen vervuld te zijn (werk op maat, beschikbaarheid kinderopvang, mobiliteitsmiddelen, ...). Een deelnemer van de overleggroep waarschuwt *“voor een te eenzijdige benadering door alleen te kijken naar sociale uitkeringen en andere sociale incentives waaraan allerlei voorwaarden verbonden zijn. Er zijn zeker mensen die hiermee vooruitkomen. Maar daarnaast is er vooral nood aan een structureel beleid op andere levensdomeinen zoals sociale huisvesting, arbeidsbemiddeling, opleiding, onderwijs, energiebeleid, extra middelen voor zorg, ... Zonder aandacht voor deze aanvullende zaken wordt er alleen maar extra druk gelegd op de mensen in armoede om er zelf uit te geraken, met onvoldoende middelen”*.

Bibliografie

- ATD Vierde Wereld, Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (afdeling Maatschappelijk Welzijn), Koning Boudewijnstichting (1994). *Algemeen Verslag over de Armoede*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, <https://www.armoedebestrijding.be/publications/AVA95.pdf>.
- Dubois Hans (2017). Reducing poverty and improving fairness by ensuring that people receive the social benefits to which they are entitled: evidence from the EU, in: Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2017). *Armoede en ineffectiviteit van rechten: non-take-up van rechten*, Brugge/Bruxelles, Die Keure/La Charte, pp. 85-100, https://www.armoedebestrijding.be/wp-content/uploads/2019/05/Armoedebestrijding_LR-003.pdf.
- POD Maatschappelijke Integratie en Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2020). *Automatisering van de rechten*, Brussel, POD Maatschappelijke Integratie en Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, <https://www.armoedebestrijding.be/wp-content/uploads/2020/01/AUTOMATISERING.pdf>.
- Samenwerkingsakkoord tussen de federale staat, de gemeenschappen en de gewesten betreffende de bestendiging van het armoedebeleid*, Belgisch Staatsblad, 16/12/1998 en 10/07/1999, <http://www.armoedebestrijding.be/vliegend/samenwerkingsakkoord-tussen-de-federale-staat-de-gemeenschappen-en-de-gewesten-betreffende-de-bestendiging-van-het-armoedebeleid/>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. Onderzoek, <https://www.armoedebestrijding.be/publicaties/publicaties-steunpunt/onderzoek/>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. Thema Armoedetoets, <https://www.armoedebestrijding.be/themas/armoedetoeets/>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. Thema Non-take-up rechten, <https://www.armoedebestrijding.be/themas/non-take-up-van-rechten/>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2001). *In dialoog, zes jaar na het Algemeen Verslag over de Armoede* (Verslag juni 2001), Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, <https://www.armoedebestrijding.be/tweejaarlijks-verslag-2001/>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2001). *Nota aan de Minister van maatschappelijke integratie en aan de Ministerraad in verband met het wetsontwerp betreffende het recht op maatschappelijke integratie*, 31 oktober 2001, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, <http://www.armoedebestrijding.be/publications/notamaatschappelijkeintegratie.pdf>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2003). *In dialoog* (Verslag december 2003), Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, <https://www.armoedebestrijding.be/vliegend/in-dialoog-tweejaarlijks/>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2003). *Politieke participatie en het Nationaal Actieplan sociale insluiting: werk aan de winkel. Methode en voorwaarden*, augustus 2003, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, <http://www.armoedebestrijding.be/publications/NAPeindversie0903.pdf>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2004). *Een andere benadering van armoede-indicatoren. Onderzoek-actie-vorming*, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, <https://www.armoedebestrijding.be/publicaties/publicaties-steunpunt/onderzoek/indicatoren/>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2004). *Een bijdrage tot de evaluatie van de wet betreffende het recht op maatschappelijke integratie*. Nota overhandigd aan de Minister van maatschappelijke integratie, september 2004, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, <http://www.armoedebestrijding.be/publications/evaluatieocmwn.pdf>.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2004). *Naar een brede invulling van participatie*. Nota omtrent het 'recht op participatie' in het kader van het Vlaams vooruitgangsen toekomstcongres armoede van 6 mei 2004, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, <http://www.armoedebestrijding.be/publications/participatievooruitgangscongres.doc>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2005). *Armoede uitbannen: een bijdrage aan politiek debat en politieke actie* (Verslag december 2005), Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, <https://www.armoedebestrijding.be/publications/verslag3/verslag3-2006-NL.pdf>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2008). *Armoede-waardigheid-mensenrechten. 10 Jaar Samenwerkingsakkoord*, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, http://www.armoede-bestrijding.be/publications/10jaarsamenwerking/10jaarsamenwerking_rapport_NL.pdf.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2009). *Verslag armoedebestrijding 2008-2009. Deel 1. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie*, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, <https://www.armoedebestrijding.be/publications/verslag5/Verslag2009.pdf>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2011). *Strijd tegen armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks verslag 2010-2011*, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, <https://www.armoedebestrijding.be/vliegend/strijd-tegen/>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2013). *Automatisering van rechten met betrekking tot de bevoegdheden van de federale Staat*, Nota op vraag van de Begeleidingscommissie, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, <http://www.armoedebestrijding.be/publications/automatiseringrechten.pdf>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2013). *Sociale bescherming en armoede*, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, <https://www.armoedebestrijding.be/publications/verslag7/volledigverslag.pdf>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2014). *Colloquium. Armoede en ineffectiviteit van rechten. Niet-toegang tot en niet-gebruik van rechten*, dinsdag 16 december 2014. Brussel, Senaat (halfroond), <https://www.armoedebestrijding.be/vliegend/colloquenontakeup2014/>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2015). *Publieke diensten en armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2014-2015*, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, <https://www.armoedebestrijding.be/vliegend/publieke-diensten/>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2017). *Burgerschap en armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2016-2017*, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, <https://www.armoedebestrijding.be/vliegend/burgerschap/>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2019). *Duurzaamheid en armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2018-2019*, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, <https://www.armoedebestrijding.be/wp-content/uploads/2019/12/Duurzaamheid-en-Armoede-Tweejaarlijks-Verslag.pdf>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, Universiteit Gent en Université de Liège (2019). *Evaluatie van de werking van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting*, april 2019, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, <https://www.armoedebestrijding.be/wp-content/uploads/2019/11/Evaluatie-werking-Steunpunt-deel-1-en-2-nl.pdf>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2021). *Solidariteit en armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2020-2021*, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, <https://armoedebestrijding.be/publicaties/publicaties-steunpunt/tweejaarlijks-verslag/solidariteit-en-armoede-een-bijdrage-aan-politiek-debat-en-politieke-actie/>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2023). *De financiële dimensie van armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2022-2023*, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, <https://armoedebestrijding.be/publicaties/publicaties-steunpunt/tweejaarlijks-verslag/tweejaarlijks-verslag-2022-2023-de-financiele-dimensie-van-armoede/>.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2024). *Seminarie 'Armoede-impactanalyse in beleidsvoering'*, 16 december 2024, <https://armoedebestrijding.be/seminarie-armoede-impactanalyse-in-beleidsvorming/>.

Van Hootegem Henk en Françoise De Boe (december 2017). 'Waarom mensen in armoede hun rechten niet kunnen realiseren', *Samenleving en politiek*, nr. 10, p. 55-62,
https://www.armoedebestrijding.be/publications/Sampol_201712.pdf.

Re-InVEST.be - Rebuilding an Inclusive, Value-based Europe of Solidarity and Trust through Social Investments

The purpose of Re-InVEST.be is to re-frame the main federal anti-poverty policies and instruments from a remedial into a proactive mode – from a ‘survival’ to a sustainable and inclusive perspective, and to uncover open and hidden discrimination processes that risk ‘locking in’ some population groups into persistent poverty. Social inclusion is re-examined from an innovative, social investment perspective, with a particular focus on the interactions between social protection, housing and health

Co-ordinator

Ides Nicaise (HIVA-KU Leuven)

RESEARCH INSTITUTE FOR
WORK AND SOCIETY

Partners

HIVA-KU Leuven • HIVA-Research Institute for Work and Society, Katholieke Universiteit Leuven • Belgium
Combat Poverty, Insecurity and Social Exclusion Service • Belgium

CriDIS • Centre de recherches interdisciplinaires Démocratie, Institutions, Subjectivité, Université catholique de Louvain • Belgium

Steunpunt tot bestrijding van armoede,
bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting
Service de lutte contre la pauvreté,
la précarité et l'exclusion sociale
Combat Poverty, Insecurity and Social
Exclusion Service

